

ФОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРИ ХРИСТИЯНСЬКИХ ДУХОВНО-ГУМАНІТАРНИХ МУЛЬТИОСВІТНІХ ЦЕНТРІВ В УКРАЇНІ

©Стоцько Р. З., 2018

Висвітлено і проаналізовано історичні аспекти, сучасний стан та перспективи розвитку архітектури християнських духовно-гуманітарних освітніх закладів в Україні, виокремлено основні фактори, які найбільше впливають на формування духовного освітнього закладу нового типу – духовно-гуманітарного мультиосвітнього центру. Сформульовано головні принципи та концепцію, на яких основана архітектурно-планувальна організація духовно-гуманітарного мультиосвітнього центру, надано конкретні рекомендації щодо проектування духовно-гуманітарних мультиосвітніх центрів в Україні.

Ключові слова: історія, духовна освіта, церква, сакральна архітектура, духовно-гуманітарний простір, навчальні заклади.

Постановка проблеми

Розвиток світової цивілізації ґрунтується на духовних і матеріальних началах, на їх взаємодії та взаємодоповненні. Науково-технічний та технологічний розвиток, матеріальний аспект буття людства істотно випередили його духовний поступ, а нерідко і конфліктують із духовними началами, що в остаточному результаті призводить до духовного і морального занепаду людини, до виникнення численних громадянських, міжрелігійних і міждержавних конфліктів. На такий стан речей світ рефлексує сепарацією державних утворень, згортанням міграційних процесів та гуманітарних програм. Людству необхідно повернутися в лоно духовності як колиски цивілізації й узгодити свій матеріальний поступ із правдивим духовним розвитком. Проте повернення до духовних витоків повинно здійснюватися в тісній кореляції з наукою і освітою. Вивчення основ та історії релігій необхідно повернути хоча б у частину вищих гуманітарних навчальних закладів, як це було на зорі виникнення освіти. Релігія була колискою освіти, і релігія повинна повернутися в освіту. Молода людина повинна мати повноцінний вибір можливостей отримання освіти: поряд зі світською освітою повинна бути освіта, основана на традиційних духовних засадах. А такий вибір сьогодні дуже обмежений. В українській освітній системі переважають або суто світські навчальні заклади, або заклади, які готують священослужителів. Для виправлення таких очевидних перекосів недостатньо розробити і запровадити нові навчальні програми та запросити відповідних фахівців з галузі духовно-гуманітарної освіти. Необхідно створити абсолютно новий тип архітектури, архітектури духовно-гуманітарного навчального закладу, врахувавши усі релігійно-ідеологічні, функціональні та стилістичні особливості в проектних рішеннях.

Духовна і функціональна підоснова новостворюваних релігійних освітніх центрів в Україні ґрунтується на традиційних типах духовних освітніх закладів тієї чи іншої релігійної спільноти. Проте динамічний розвиток духовного життя українського суспільства потребує нових підходів і знань щодо архітектурно-планувальної та функціональної організації центрів духовно-гуманітарної освіти, а також новітньої гуманної та високотехнологічної архітектури, створеної на засадах віри та високої загальної духовності.

Розвиток архітектурної типології духовно-гуманітарних освітніх закладів, архітектурно-функціональна організація таких закладів в Україні висвітлені недостатньо, тому потрібні спеціальні дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Тему статті досліджено із урахуванням результатів загальнотеоретичних проблем розвитку архітектури навчальних закладів, сакральної архітектури та містобудування, відображених у наукових працях вчених-архітекторів: В. І. Проскуракова, Р. З. Стоцька, О. І. Жовкви, В. Куцевича, Л. Я. Чень, Я. Тараса, Р. Галишича, Г. Юрчишина, О. О. Лесик-Боднарчук, Ю. І. Криворучка, М. Б. Яціва, В. І. Турчин, Р. Гнідця, Б. С. Черкеса, С. Лінди, Ю. Я. Дубик, В. Яреми, Г. Шевчука, Л. О. Шулдан, О. О. Горбика, Л. С. Грицака.

Проте розвиток архітектури духовно-гуманітарних освітніх закладів християнських конфесій в Україні сьогодні досліджено недостатньо, вона не задовольняє усіх потреб архітекторів-практиків, викладачів духовних та духовно-гуманітарних освітніх закладів, духівників, богословів та священиків. Сьогодні через брак відповідних досліджень недостатньо глибокою залишається класифікація християнських духовних шкіл в Україні, не визначено основні фактори, які впливають на формування архітектури духовно-гуманітарних освітніх закладів, не розроблено методики проектування таких закладів. Тому ґрунтовні дослідження щодо розвитку архітектурної типології духовно-гуманітарних освітніх закладів в Україні та розроблення методики їх проектування вкрай необхідні.

Формулювання мети статті

Мета дослідження – висвітлення особливостей архітектури, виявлення тенденцій архітектурно-планувальної організації будівель і комплексів християнських духовно-гуманітарних мультиосвітніх центрів в Україні, визначення принципів і концепції, на яких ґрунтується проектування таких центрів.

Виклад основного матеріалу

Розвиток християнства в Україні супроводжувався не лише будівництвом храмів та монастирів. Активно розвивалася і духовна освіта, яка стала підґрунтям освіти світської. Будівлі духовних освітніх закладів мали функціональну специфіку і вирізнялися архітектурою на тлі інших сакральних будівель. Тому можна стверджувати про зародження і розвиток в Україні унікальної архітектури будівель та комплексів духовних освітніх закладів, які доцільно класифікувати за такими основними типами: духовна школа дохристиянського періоду (друга половина X ст.); школа при монастирі (кінець X ст. – початок XI ст.); духовна школа вищих верств суспільства (початок XI ст.); парафіяльна школа (середина XI ст.); велика духовна школа (середина XI ст.); єпископська школа (XI–XII ст.); кафедральна (катедральна) школа (друга половина XVI ст.); братська школа (друга половина XVI ст. – початок XVII ст.); духовна семінарія (початок XVIII ст.); духовна академія (XVI–XIX ст.); духовний університет (XVII ст.) [1].

В Україні християнська ідеологія сьогодні представлена такими найчисленнішими конфесіями: Українська Православна Церква Київського Патріархату, Українська Православна Церква Московського Патріархату, Українська Автокефальна Православна Церква, Українська Греко-Католицька Церква, Римо-Католицька Церква та низка протестантських церков. Мультинаціональність і мультикультурність українського суспільства відображено в розмаїтті архітектури будівель духовних освітніх закладів. Кожна релігійна група та конфесія мають численні заклади духовної освіти, які ідентифікуються саме за рахунок особливостей архітектури. Архітектура духовних освітніх закладів різних релігійних груп і конфесій сьогодні сформована й активно розвивається із розвитком самої духовної освіти. За функціональним призначенням та архітектурно-планувальною організацією православні освітні заклади поділено на такі типи: *катехитична школа; духовне училище; богословські курси; православна гімназія; духовна семінарія; духовна академія*. Для прикладу, в Україні діють сьогодні такі православні освітні заклади: Одеська Духовна Семінарія, Київська Православна Богословська Академія (Михайлівський монастир і собор), Київська Духовна Семінарія (Києво-Печерська Лавра), Харківська Духовна Семінарія, Волинська Духовна Семінарія (Житомир, Луцьк), Волинська Православна Богословська Академія у Луцьку, Львівська Православна Богословська Академія. Греко-католицькі освітні заклади поділено на такі типи: *катехитична школа при храмі, філософсько-богословські студії, греко-католицький ліцей, музично-богословське*

училище, духовна семінарія, богословська академія, греко-католицький університет. Сьогодні в Україні провадять освітню діяльність такі греко-католицькі освітні заклади: Львівська Духовна Семінарія [2], Дрогобицька Духовна Семінарія, Івано-Франківська Духовна Семінарія, Український Католицький Університет. Римо-католицькі освітні заклади в Україні представлені такими типами: *катехитична школа при храмі, духовна семінарія, богословська академія, богословський університет*. Серед найвідоміших відзначимо Вищу Духовну Семінарію РКЦ у с.м.т. Брюховичі поблизу Львова, Теологічний Інститут св. Йосифа Більчевського (Брюховичі – Львів), Вищу духовну семінарію Пресвятого Серця Ісуса Київсько-Житомирської дієцезії, Інститут релігійних наук святого Томи Аквінського (Київ), Школу Апостольства Мирян (Одеса). Через відмінність сакральної ідеології архітектура протестантських освітніх закладів вирізняється високою функціональністю і наближеністю до архітектури світських навчальних та громадських будівель. Основні типи таких будівель: *молильні будинки з освітніми приміщеннями, духовна семінарія, духовний інститут, духовний університет*. В Україні діють такі протестантські освітні заклади: Український гуманітарний інститут (м. Буча Київської області), Українська євангельська теологічна семінарія (Київ, Пуща Водиця), Євангельська теологічна семінарія (м. Київ) та інші.

На формування архітектури духовно-гуманітарного освітнього закладу нового типу впливає низка факторів. Основні з них: *релігійно-ідеологічний фактор, соціально-демографічний фактор, функціональний фактор, природно-кліматичний фактор, економіко-технологічний фактор*.

Релігійно-ідеологічний фактор за впливом на архітектуру духовних освітніх закладів на першому місці, є головним і базовим під час формування будь-яких сакральних структур та будівництва сакральних об'єктів. Є багато інших важливих для формування архітектури сакральних будівель факторів [3, 4], але на першому плані завжди буде релігійно-ідеологічний. Адже основне функціональне призначення сакральних об'єктів – це утвердження і поширення певної релігійної ідеології [6].

Для християнських церков різних конфесії та деномінацій соціально-демографічний фактор завжди займав і займатиме особливе місце. Церква як важлива суспільна інституція не може існувати та розвиватися в ізоляції від суспільства, громади міста, села, країни, географічного регіону тощо. Для різних релігійних спільнот церква є фундаментом кожної особистості, сім'ї та держави загалом. І з іншого боку – громада є опорою та захисником церкви. Взаємовплив церкви і суспільства визначає і формує ідеологію і структури самої церкви: конфесійність, помісність, обрядовість, традиціоналізм, а також відіграє важливу роль у становленні та розвитку духовно-богословської освіти. Формування архітектури сучасного духовно-гуманітарного освітнього закладу нового типу вимагає ретельного вивчення соціально-демографічного фактора, особливо в державі з такою непростю історією, як Україна.

Концепція духовно-освітнього комплексу нового типу, яким є *духовно-гуманітарний мультиосвітній центр*, потребує ґрунтовного вивчення функціонального фактора – аналізу вимог щодо побудови простору та організації освітньої діяльності одразу кількох духовних та світських навчальних закладів: катехитичної школи, духовного училища, духовної семінарії, богословської академії, гуманітарних інститутів. Адже доцільно і з духовно-ідеологічного погляду, і з функціонально-практичних міркувань зосередити на основі духовно-гуманітарного університету всі шаблі духовної та духовно-гуманітарної освіти, створивши потужний центр духовної та гуманітарної освіти. Крім цього, підсумовуючи потреби кожного з закладів, необхідно сформувати перелік будівель, споруд та приміщень для всього комплексу загалом, щоб уникнути непотрібного дублювання функцій деяких приміщень в окремих закладах. Всебічне вивчення духовного, освітнього та побутового життя діючих закладів (катехитичних шкіл при церквах, духовних училищ, духовних семінарій, богословських академії, гуманітарних інститутів), а також аналіз вимог духовних наставників, професорів та викладачів підтверджують істотний вплив функціонального фактора на архітектурно-планувальну організацію комплексу духовно-гуманітарного мультиосвітнього центру.

Природно-кліматичний фактор в архітектурі та будівництві – один із найважливіших факторів, який впливає буквально на всі складові будівлі, починаючи від фундаментів і закінчуючи оздобленням фасадів. Цей фактор є підосновою для формування і розвитку регіонально-національної архітектури будівель і споруд найрізноманітнішого функціонального призначення. Для таких

специфічно-функціональних будівель, якими є духовні освітні заклади, природно-кліматичний фактор має особливе значення.

Духовні освітні заклади є складовою структури церкви і фінансуються з церковного бюджету. Тому економічний фактор істотно впливає на формування архітектури духовно-гуманітарного мультиосвітнього центру. Релігійні об'єднання і конфесії не є комерційними прибутковими організаціями і фінансуються лише за рахунок пожертв парафіян і меценатів. Отже, фінансовий стан церкви залежить від кількості активних парафіян і кількості парафій (приходів), а також від матеріального становища самих парафіян.

Перелічені фактори необхідно враховувати під час проектування, будівництва та реконструкції будівель, приміщень та просторів закладів духовної освіти усіх конфесій, а особливо під час проектування духовно-гуманітарного мультиосвітнього центру як освітнього закладу нового типу.

У результаті всебічного вивчення та аналізу основних факторів, що впливають на формування архітектурно-планувальної організації духовно-освітніх закладів в Україні, можна сформулювати *головні принципи* формування архітектури освітнього закладу нового типу – духовно-гуманітарного мультиосвітнього центру. Серед головних принципів виділимо такі: *конфесійність* (заклад повинен належати до певної релігійної конфесії); *єкуменічність* (заклад приймає на навчання представників різних релігійних груп і конфесій); *мультиосвітність* (заклад провадить освітню діяльність на усіх основних щаблях духовно-гуманітарної освіти); *сакральність* (вагома сакральна складова в освітній доктрині та в архітектурі у вигляді храму, каплиць та інших об'єктів); *світськість* (світська освіта і відповідно світська архітектура займають помітне місце і в навчальних програмах, і в архітектурі комплексу будівель духовно-гуманітарного мультиосвітнього закладу); *гуманність* (урахування потреб неповносправних осіб під час проектування будівель, приміщень, просторів); *трансформативність та мобільність* (перепрофілювання засобами мобільної архітектури і дизайну окремих будівель, приміщень, просторів, територій на період проведення науково-інформаційних заходів та літніх канікул); *традиційність та модерн* (синтез традицій та модерну в стилістиці образу духовно-гуманітарного мультиосвітнього центру).

Для майбутніх проектантів нових мультиосвітніх духовно-гуманітарних центрів корисно окреслити загальну *архітектурно-функціональну концепцію* такого освітнього закладу. Згідно з цією концепцією формується архітектура духовно-гуманітарного освітнього середовища – кампуса духовно-гуманітарного мультиосвітнього центру (рис. 1).

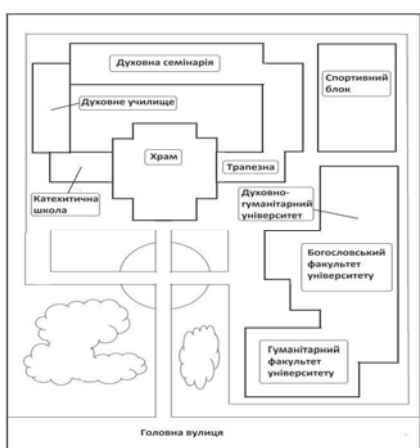

Рис. 1. Схема розташування головних будівель мультиосвітнього центру (рисунок автора)

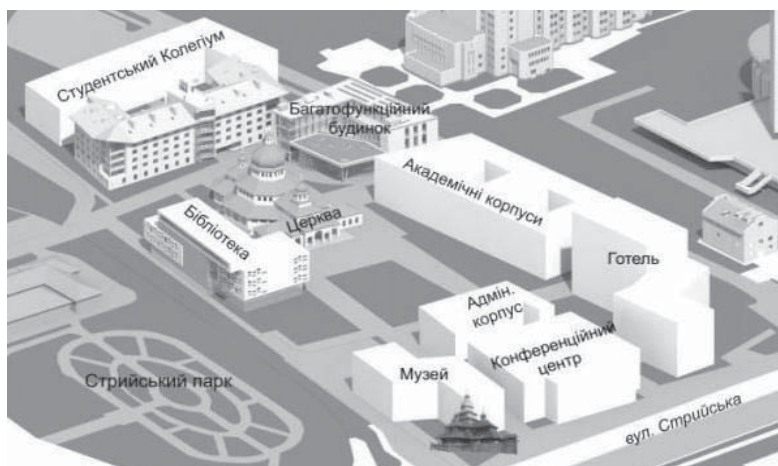

Рис. 2. Реалізація концепції духовно-гуманітарного навчального простору на прикладі проекту кампуса Українського Католицького Університету у Львові
Фото <https://supporting.ucu.edu.ua/pro-studentske-mistechko/>

Ідеологічним і функціональним стрижнем такого кампуса є храм. Довкола храму проектують навчальні підрозділи основних ступенів духовної та гуманітарної освіти. А саме: катежитична школа, духовне училище, духовна семінарія [7], пасторально-місійний центр, монаші освітні

будинки різних чинів (орденів), духовний університет. Катехитична школа представляє початкову духовну освіту, духовне училище – середню спеціальну освіту, духовна семінарія – вищу освіту рівня бакалавр, магістр, духовний університет – вищу освіту рівня магістр, доктор богослов'я, доктор гуманітарних наук. Монаші освітні будинки надають духовну освіту рівня семінарії, а пасторально-місійний центр навчає священічі подружні пари місійній діяльності. Згідно із зазначеною концепцією храм є сполучною ланкою між різними освітніми підрозділами [8]. Окрім цього, є певні будівлі, приміщення і простори сумісного використання (навчальні аудиторії, бібліотека, конференц-зала, спортивні приміщення і простори, рекреаційні простори і території, господарські будівлі тощо) [10]. Часткову реалізацію архітектурної концепції духовно-гуманітарного мультиосвітнього центру проілюстровано на прикладі комплексу будівель Українського Католицького Університету у Львові на вул. Стрийській (рис. 2).

Висновок

Розвиток духовної освіти в Україні в XI–XXI ст. привів до формування 11 основних типів духовних освітніх закладів: духовна школа дохристиянського періоду (друга половина X ст.); школа при монастирі (кінець X ст. – початок XI ст.); духовна школа вищих верств суспільства (початок XI ст.); парафіяльна школа (середина XI ст.); велика духовна школа (середина XI ст.); єпископська школа (XI–XII ст.); кафедральна школа (друга половина XVI ст.); братська школа (друга половина XVI ст. – початок XVII ст.); духовна семінарія (початок XVIII ст.); духовна академія (XVI–XIX ст.); духовний університет (XVII ст.).

В Україні наймасовіше проектували, будували, облаштовували в перепрофільованих будівлях освітні заклади таких християнських конфесій: УПЦ КП, УПЦ МП, УАПЦ, УГКЦ, РКЦ, протестантські церкви. Кожна конфесія має численні заклади духовної освіти, які ідентифікуються саме за рахунок особливостей архітектури. Дослідження показали, що архітектура духовних освітніх закладів різних конфесій сформована й активно розвивається із розвитком самої духовної освіти.

Масове будівництво (відновлення, реконструкція, перепрофілювання) духовних освітніх закладів за відсутності системного підходу до проектування будівель і комплексів таких закладів спричинило певний хаос архітектурно-планувальних рішень. Чітка класифікація діючих духовних і духовно-гуманітарних освітніх закладів за такими параметрами, як релігійна та конфесійна належність, рівень освітньої акредитації, вміст, містобудівна ситуація, композиція генплану, рівень архітектурно-функціональної організації навчального процесу, рівень сакралізації архітектурно-планувальних вирішень дає змогу систематизувати дослідження архітектури таких закладів і виконувати проекти, які відповідатимуть усім вимогам навчального процесу та духовного життя цих освітніх закладів.

На формування архітектури духовно-гуманітарного освітнього закладу нового типу впливає низка факторів. Серед них основні фактори: релігійно-ідеологічний фактор, соціально-демографічний фактор, функціональний фактор, природно-кліматичний фактор, економічний фактор. Урахування перелічених факторів дасть змогу проектантам створити освітній об'єкт, який найкраще відповідатиме усім функціональним і естетичним вимогам сьогодення. Проектування освітнього закладу нового типу – духовно-гуманітарного мультиосвітнього центру ґрунтується на таких принципах: конфесійність, екуменічність, мультиосвітність, сакральність, світськість, гуманність, трансформативність та мобільність, традиційність та модерн. Архітектурно-планувальна концепція мультиосвітнього духовно-гуманітарного центру основана на таких засадах: кампус освітнього закладу є духовно-гуманітарним освітнім середовищем, ідеологічний і функціональний стрижень якого – храм. Довкола храму формуються навчальні підрозділи основних ступенів духовної та гуманітарної освіти: катехитична школа, духовне училище, духовна семінарія, пасторально-місійний центр, монаші освітні будинки різних чинів (орденів), духовний університет. Дотримання зазначених принципів і концепції сприятиме формуванню якісної архітектури духовно-гуманітар-

них мультиосвітніх центрів, що в кінцевому результаті істотно підвищить рівень духовно-гуманітарної освіти та інтенсифікує міжконфесійний діалог в Україні, що може вплинути на зародження єдиної помісної Української Церкви та об'єднання Української держави загалом.

1. Проскураков В. І., Стоцько Р. З. Генеза духовної освіти в Україні та формування основних типів віродуховних освітніх закладів // Збірник наукових праць. – Вип. № 5. – Одеса: ОГАСА, 2004. – С. 206–210. 2. Проскураков В. І., Стоцько Р. З. Архітектурно-планувальна організація комплексу будівель Львівської Духовної Семінарії 1783–1945 рр. // Збірник наукових праць. – Вип. № 1–2. – Харків ХДАДМ, 2004. – С. 157–160. 3. Гнідець Р. Генеза структури бань в архітектурі українських церков // Вісник Держ. ун-ту „Львівська політехніка”: Архітектура. – Львів, 1998. – № 58. – С. 135. 4. Галишич Р. Українська церковна архітектура і монументально-декоративне мистецтво зарубіжжя. – Львів, 2002. – С. 152–196. 5. Аскер Є. Гуманітарна освіта і сучасна епоха // Збірник доповідей, промов і дискусій УКУ. – Львів, 2003. – С. 35–40. 6. Патріарх Димитрій, Криворучко Ю. Церковне будівництво Західної України. – Львів, 1998. – С. 7–14. 7. Пристай М. Львівська Греко-Католицька Духовна Семінарія 1783–1945 рр. – Львів, 2003. – С. 52–59. 8. Турчин В. І. Носії традиції в сакральній архітектурі України // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – Львів, 2000. – № 410. – С. 231–235. 9. Лагодич М. Духовна освіта в Україні: сучасний стан і перспективи // Актуальні питання релігієзнавчої та богословської думки: кол. монографія / за ред. В. О. Балуха. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – С. 229–246. 10. Криворучко Ю. І. Богословські основи сакральної архітектури // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – Львів, 2000. – № 410. – С. 3–8. 11. Проскураков В. І., Стоцько Р. З. Архітектурно-планувальні та соціальні принципи формування центрів вищої богословської освіти УГКЦ в Україні // Вісник Нац. ун-ту „Львівська політехніка”. – Львів, 2007. – № 585. – С. 133–140.

R. Stotsko

Lviv Polytechnic National University,
Department of architectural environment design

DEVELOPMENT OF ARCHITECTURE OF CHRISTIAN THEOLOGICAL-HUMANITARIAN MULTI-EDUCATIONAL CENTERS IN UKRAINE

© Stotsko R., 2018

The article discusses the results of the research on the topic of Christian education development in Ukraine in XI–XXI centuries and mentions the architectural and typological array of buildings and complexes that were used to conduct the educational process, including theological school of pre-Christian times, monastic school, theological school for the upper class, parochial school, large theological school, episcopal school, cathedral school, brotherhood school, theological seminary, theological academy, and theological university.

In Ukraine, the most frequently designed, constructed and equipped educational institutions belonged to the following Christian denominations: Ukrainian Orthodox Church of the Kyivan Patriarchate, Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate, Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, Ukrainian Greek Catholic Church, Roman Catholic Church and a few Protestant churches. Each religious denomination has numerous institutions of theological education, which are identified by their peculiar architecture. The article outlines the main features and differences in the development of architecture in Orthodox, Catholic, Greek-Catholic and Protestant educational institutions. The research asserts that the architecture of theological educational institutions belonging to different religious denominations is well-shaped and continues its active evolution together with the development of theological education.

The article emphasizes that the process of mass construction (restoration, reconstruction, repurposing) of theological educational institutions, which was deprived of the systematic approach to building design, resulted in a chaos of architectural and space-planning decisions. The clear-cut classification of existing theological and theological-humanitarian educational institutions will enable the possibility of developing the projects that would correspond to the up-to-date requirements of the educational process and the spiritual life in similar educational institutions. The criteria for classification include affiliation to a certain religious denomination, educational accreditation level, attendant capacity, city-planning organization, general project composition, architectural and functional organization of the educational process, sacralization level, architectural and space-planning decisions.

The article describes the influence of the main factors on the development of architecture of the theological-humanitarian educational institutions of the new type. The list of factors includes religious and ideological factor, social and demographic factor, functional factor, natural and climatic factor, economic and technological factor. Attention to the mentioned factors will allow designers to develop an educational object that would perfectly satisfy the functional and aesthetic demands of the contemporary world.

The article states that design of the educational institution of the new type, i.e. theological-humanitarian multi-educational center, is based on the principles of affiliation to a certain religious denomination, ecumenism, multi-educational purpose, sacredness, secularism, humanism, capacity for transformation and mobility, conventionalism and modernism. The design development of the educational institution of the new type is conducted in accordance with the following concept: campus of the educational institution of the new type is a theological and humanitarian educational environment, centered around the ideological and functional core, which is a temple. Educational buildings are constructed around the temple. They include catechetical school, theological school, theological seminary, pastoral missionary center, monastic educational buildings of different orders, and theological university.

The author of the article declares that adherence to the indicated principles and concepts, as well as consideration of specific recommendations for the design will facilitate the development of modern and qualitative architecture of the theological-humanitarian multi-educational centers, which will potentially increase the level of theological and humanitarian education and enhance the interfaith dialogue in Ukraine. Consequently, this may result in the rise of a single Ukrainian Church and unify the Ukrainian state in general.

Key words: history, theological education, church, sacred architecture, spiritual and humanitarian space, educational institutions.